

Arkeolojik Peyzaj-Turizm Etkileşimi Açısından Kentsel Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği: İznic Kenti Örneği *

Umut KAPUCI, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı,
Aydın/Türkiye, ORCID:0000-0001-8550-6091

Canan CENGİZ, Bartın Üniversitesi, Mühendislik, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı
Bölümü, canancengiz@bartin.edu.tr, Bartın, Türkiye, ORCID: 0000-0003-1492-1081

Öz

Araştırma alanı olarak seçilen İznic, Marmara Bölgesi'nde İznic Gölü kıyısında Bursa iline bağlı bir ilçedir. Tarihin ilk çağlarından bugüne, farklı dönemlerdeki uygarlıkların kültürlerini yansıtan çok sayıda arkeolojik değerleri ve anıtsal yapıları barındıran kent, kültür ve inanç turizmi açısından zengin bir tarihi dokuya sahiptir. İznic kenti, tarihi sürecindeki dönemlere ait bilgileri içeren yapılar ve kalıntıları aracılığı ile kentsel ve sosyal gelişimini ve değişimini kavramaya yönelik veriler sunan önemli arkeolojik bir yerleşim alanı özelliği taşımaktadır. 2014 yılından itibaren UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan İznic, Prehistorik dönemlerden itibaren farklı medeniyet ve kültürel yaşam biçimlerine ev sahipliği yapmıştır. Kent doğal ve tarihi değerleri, özgün arkeolojik peyzaj özellikleri, farklı kültür katmanları ile sahip olduğu turizm kaynak değerleri yönüyle korunması gereken bir kültürel miras alanı niteliğindedir. Bu makalede, çok katmanlı yerleşim karakteri gösteren İznic kentinin tarihsel süreçte kent kimliğinin gelişiminde etkili olan arkeolojik peyzaj özellikleri ile anıtsal yapıları incelenerek, turizm ve kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamındaki sahip olduğu olanaklar ve sorunları ortaya koyulmuştur. Sonuçta, İznic kentinde kültürel miras değerlerinin korunması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla bütünlük koruma ve planlama yaklaşımı temelinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bithynia, İznic, Arkeolojik Peyzaj, Turizm, Kültürel Miras.

Sustainability of Urban Cultural Heritage in Terms of Archaeological Landscape-Tourism Interaction: The Case of Iznic City

Abstract

Iznic, which was chosen as the research area, is a district of Bursa on the shore of Iznic Lake in the Marmara Region. The city, which has many archaeological values and monumental structures reflecting the cultures of civilizations in different periods from the ancient times to the present, has a rich historical texture in terms of culture and reigion tourism. Iznic has been on the UNESCO World Heritage Tentative List since 2014. The city has important tourism resource values with its natural and historical values, unique archaeological landscape features, different cultural layers. In this article, the archaeological landscape features and monumental structures of Iznic, which has a multi-layered settlement character, which have been effective in the development of the urban identity in the historical process, are examined. The possibilities and problems of the city within the scope of tourism and sustainability of cultural heritage are revealed. Finall, evaluations were made on the basis of an integrated conservation and planning approach in order to preserve and transfer the cultural heritage values in Iznic to future generations.

Keywords: Bithynia, Iznic, Archaeological Landscape, Tourism, Cultural Heritage.

*Bu çalışma, TR Dizin etik kurul izni gerektiren çalışma grubunda yer almamaktadır.

Extended Summary

Archeology is a branch of science that provides information about the cultural and social structure, lifestyles, traditions, beliefs and technologies of humanity and the communities that lived in the past, and ensures that this information is passed on to future generations. Archaeological heritage and archaeological heritage sites are one of the important and indispensable parts of cultural heritage and are accepted as the universal and common heritage of all humanity. Archaeological heritage sites contain various information about civilizations and societies that lived in the past and allow this information to be carried to the present. Anatolia, which has hosted many civilizations and human communities since prehistoric times, is one of the richest regions in the world in terms of archaeological heritage. Archaeological landscapes are areas that provide important data for the formation of the urban environment with past civilizations and living cultures. There are more difficulties in the protection of archaeological landscapes compared to other cultural assets. The protection and management of archaeological landscapes require multi-faceted approaches, especially the pressure of urban development, tourism activities carried out over the carrying capacity, and deficiencies in awareness of conservation. These areas should be included in the whole with the necessity of an approach that aims to protect the scientific value while ensuring their accessibility for tourism purposes in planning and design studies.

Iznik, which has been on the UNESCO World Heritage Tentative List since 2014, has hosted different civilizations and cultural lifestyles since prehistoric times. Iznik; It is one of the rare cities that can carry the architectural features of the four different periods it hosted and served as the capital in three different periods. Iznik, which has been a capital, accommodation city, scientific and cultural center and religious center throughout history, has an important potential in terms of cultural tourism. It is an important center in terms of religion tourism with its sacred structures according to the Christian faith. Iznik; It has important archaeological values that reflect the military, political, religious, social and cultural life styles of the Hellenistic, Roman, Byzantine and Ottoman periods. Iznik; It has important archaeological values that reflect the military, political, religious, social and cultural life styles of the Hellenistic, Roman, Byzantine and Ottoman periods. As a residential area that has undergone intense development activities during the urban development process, it comes to the fore with its historical and archaeological city features. This historical and archaeological structure; It consists of important identity components that are effective in the shaping of today's settlement structure of Iznik, the development of tourism infrastructure and the sustainability of the urban cultural heritage. Therefore, the systematic analysis and evaluation of the identity components that make up this structure is of special importance in terms of determining the conceptual framework for the city of Iznik for protection, use and development, contributing to the creation of spatial decision support systems and guiding the practices. In this article, the archeological landscape features and monumental structures that have been effective in the development of the urban identity in the historical process of the city of Iznik, which has a multi-layered settlement character, are examined. The possibilities and problems of tourism and the sustainability of cultural heritage have been revealed. As a result, evaluations were made on the basis of an integrated conservation and planning approach in order to preserve the cultural heritage values in the city of Iznik and transfer them to future generations. In this context, the method of the article includes 4 stages as a result of the literature review on the field and the subject, as well as on-site observations and field studies; (i) In the first stage of the research, the civilizations hosted by the research area and the characteristics of the period were examined. (ii) In the second stage, the archaeological values and cultural assets in the city were examined within the scope of the cultural inventory of the city of Iznik. Their importance as tourism resource value and cultural heritage components has been revealed. (iii) In the third stage, by identifying the problems related to the protection of cultural heritage in the city of Iznik, (iv) In the fourth stage, the measures to be taken for tourism development and the work to be done within the scope of protection-usage balance were evaluated in terms of the sustainability of cultural heritage in İznik. In this context, there are existing problems arising from traffic, infrastructure works and intensive construction in the context of protection-use-development principles in the city of Iznik. In addition, the city of Iznik contains important application

examples that allow the development of cultural routes within the framework of a holistic planning and design approach. This feature exhibits a city profile with inclusive opportunities for conservation and tourism. Iznik is a cultural heritage site that should be protected in terms of its natural and historical values, unique archaeological landscape features, different cultural layers and tourism resource values. Should be evaluated as a conservation priority city in applications.

1. Giriş

Her peyzaj aynı zamanda kültürel bir yansımadır. Dolayısıyla tarihi ve kültürel kaynaklar kentsel ve kırsal peyzajın şekillenmesinde, algılanmasında ve kimlik kazanmasında etkilidir. Kültürel, sosyal, ekonomik, arkeolojik ve estetik değerler ile korunması ve yaşatılması gereken tarihi ve kültürel çevreler, dönemlerinin duygu, düşünce, sosyal yaşam ve birikimlerini aynı zamanda tarih içinde kazandığı statüleri bugüne aktararak kentlerin algılanabilirliğini artırmakta (Velioglu vd., 1993) ve turizm için önemli kaynak değerleri oluşturmaktadır. Toplumların tarihsel belleğini oluşturan, kültürel sürekliliğini sağlayan, geçmişle gelecek arasında köprü olma özelliği taşıyan tarihi ve arkeolojik peyzajlar kültürel miras bileşenlerindedir (Keskin & Tanaç Zeren, 2022; Tavukçu vd., 2022). Arkeolojik değerleri anlamak, bugünü daha iyi yorumlamamıza, anlamlandırmamıza olanak sağlarken, bu alanların kamuya açılarak sunulması ve sergilenmesi arkeolojik değerlerin algılanarak, korumaya yönelik farkındalığın oluşturulması, kültür varlıklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır (Keskin & Tanaç Zeren, 2022).

Kültürel miras olarak arkeolojik alanların kentle (Duygun, 2022) ve turizm gelişimi ile ilişkisine bakıldığında bütüncül kent planlarının ve tasarım yaklaşımlarının gerekliliği ile kimliğe bağlı kalarak gerçekleştirilecek değerlendirmeler öne çıkmaktadır. Arkeolojik değerlerin gerek koruma gerekse kent yaşamıyla bütünleşmesi için kentsel planlamalardaki entegrasyonları önem taşımaktadır. Disiplinler arası bir bakış açısı ve çalışma gerektiren bu durum kentsel kültürel mirasın sürdürülebilirliği ve tarihsel katmanların toplumda kolektif hafızadaki yerinin güçlendirilmesi adına önemlidir (Duygun, 2022). Ashworth (1991)'e göre; kültürel miras, kentlerin turizm konusundaki gelişim stratejilerinin belirlenmesinde çok etkili olmuştur. Ancak bu bağlamda, turizm amacıyla değerlendirilmek istenen kültürel mirasa yapılan müdahaleler kamu yararı ilkesi ile çelişebilmekte ve tarihsel varlığın bağlamı içerisinde sürdürülmesi konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu önemli sorun, alanların ve yapıların özgün niteliklerine ve kimlik özelliklerine bağlı olarak yönetim süreçlerinde öngörülen stratejilerle çözülmeye çabalanmaktadır (Altınörs Çırak, 2022).

Arkeolojik alanlar için yeterince koruma önlemleri alınmadığında ya da bu alanlar kendi haline terkedildiğinde fiziksel olarak eskimeye, vandalizme maruz kalmakta, fonksiyonunu ve değerini kaybederek niteliksiz alanlar haline dönüşmektedir. Sağlıklı çevre ve çağdaş yaşam standartlarından uzaklaşan arkeolojik alanlar, algılanabilirliklerini dolayısıyla da kamusal ilgiyi gün geçtikçe kaybederek sürdürülemez duruma gelirler. Arkeolojik alanların taşıdıkları kültürel değerlerin yanında alternatif açık alan ya da rekreasyon alanı olma potansiyelleri de vardır. Arkeolojik alanların sahip olduğu bu değerlerini ve potansiyellerini ortaya çıkarmak, algılanabilirlik ve koruma konularındaki problemleri azaltmak ya da ortadan kaldırmak gerekmektedir. Bu sayede arkeolojik alanlar güncel sunum teknikleri ile yaşayan alanlara dönüşebilecektir (Keskin & Tanaç Zeren, 2022).

ICOMOS'un 2014 yılında, "İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj" temasıyla yayınladığı Fransa Bildirgesi'nde peyzajların, geçmiş medeniyetlerin yaşayan hafızası olarak, gelecek kuşaklara somut ve somut olmayan bağlantılar sağlayabilecek kültürel mirasın ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilmektedir. Kültürel mirasın ve peyzajın toplumsal kimliğin vazgeçilmez bir unsuru olduğu belirtilmiştir. Bildirgede, kültürel çeşitliliğin miras ve peyzaj değerleri aracılığıyla ifade edildiği vurgulanarak, kültürel miras ve peyzaj değerleri arasında sağlanan entegrasyonların sürdürülebilir, uyumlu ve kültürlerarası gelişmeyi teşvik etmedeki önemine değinilmiştir (ICOMOS, 2014).

Arkeolojik kent dokuları, uygarlıkların habitatını, kültürel yapısını ve sosyo-ekonomik yaşantıyı anlamaya yarayan fiziki mekânlardır (Duygun, 2022). Arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkan verilerin sunumu önemlidir. Küçük buluntular müzelerde sergilenenirken, kent içerisindeki mimari yapı kalıntılarının yerinde doğru şekilde korunarak sergilenmesi, kültürel mirasın sürdürülebilirliği ve turizme kazandırılması açısından değer taşımaktadır. Zamanla yüzeyden yok olmuş, tahrip olmuş fakat farklı katmanlarında geçmiş uygarlıkların korunmuş kültürel verilerini barındıran arkeolojik alanları ziyaretçiye açmak, kenti yeniden canlandırmaya yardımcı olmaktadır. Yapılan arkeolojik kazılar ve

bilimsel çalışmalar yanında mümkün olduğunca eserlerin ve kalıntıların yerinde korunması ve sergilenmesinin öneminin yanı sıra, ziyaretçi yoğunluğu nedeniyle arkeolojik alanların zarar görmemesi için yönetim planlarının kapsamlı hazırlanması, güzergâhların ziyaretçiye en iyi ve doğru bilgiyi verecek şekilde düzenlenmesine yönelik gereklilikler; ICOMOS'un Arkeolojik Miras Yönetimi Uluslararası Komitesi (ICAHM) tarafından 1990 yılında kabul edilen Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Konusundaki Tüzüğü (Ahunbay, 2019); 6. Maddesinde; "Arkeolojik miras yönetiminin genel hedefi, bütün ilgili belge ve koleksiyonların da uzun vadeli koruma ve bakımını sağlayarak, anıt ve sitleri yerinde korumak olmalıdır" şeklinde belirtilmiştir. 7. Maddesinde ise; "Arkeolojik mirasın halka sunulması, çağdaş toplumların kökenlerinin ve gelişimlerinin anlaşılmasına yardım eden önemli bir yöntemdir. Bu aynı zamanda onun korunması gerekliliğinin anlaşılmasına da yardım eden en iyi araçtır. Sunuş ve bilgi verilmesi mevcut bilimsel verilerin popüler bir yorumu olarak ele alınmalı ve bu nedenle sürekli güncelleştirilmelidir. Sunuşta, geçmişi anlama yaklaşımlarının çok yönlülüğününün gözetilmesi gerekir" ilkesi yer almaktadır. Bu ilkeler doğrultusunda yapılan arkeolojik peyzaj tasarımları ile tarihimiz ve kültürel mirasımız gelecek kuşaklara sağlıklı ve doğru bir şekilde aktarılacaktır (Tavukçu vd., 2022).

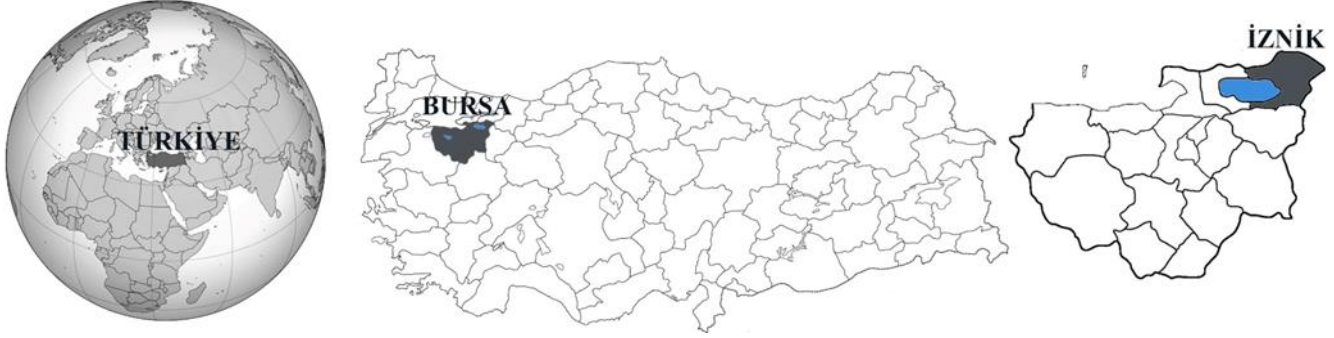
Bu makalede, çok katmanlı yerleşim karakteri gösteren İznik kentinin tarihsel süreçte kent kimliğinin gelişiminde etkili olan arkeolojik peyzaj özellikleri ile anıtsal yapıları incelenerek, turizm ve kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamındaki sahip olduğu olanaklar ve sorunlar SWOT analizinden elde edilen sonuçlar ile İznik Suriçi Yerleşim Bölgesi 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı hükümleri temelinde ortaya koyulmuştur. Sonuçta, İznik kentinde kültürel miras değerlerinin korunması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla bütünleşik koruma ve planlama yaklaşımı temelinde değerlendirmeler yapılmıştır.

2. Literatür Taraması- Kavramsal Çerçeve

Makalenin konusu ve araştırma alanına ilişkin yapılan literatür taramaları ile içerik analizleri kapsamında kuramsal çerçevenin tartışıldığı, yasal ve yönetsel değerlendirmelerin yapıldığı ve uygulama süreçleri açısından önem taşıyan analiz, model oluşturma ve yönetime yönelik farklı tarih aralıklarında önemli çalışmalar incelenmiştir. Tandoğan ve Erdoğan (2020), Aizanoi arkeolojik sit alanını arkeolojik peyzajlar açısından değerlendirerek arkeolojik peyzajların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasının evrensel bir sorumluluk olduğunu ifade ederek, araştırma alanına yönelik öneriler geliştirmişlerdir. Duygun (2022), Perge antik kenti örneğinde arkeolojik alanların çevre yerleşimlerle ilişkisinin ortaya koyulmasında eşiklere dikkat çekmektedir. Tavukçu vd. (2022) yaptıkları çalışmada, arkeolojik miras alanlarında, alanın ziyaretçilere sunumu ve sergilenmesi için çeşitli analizler ve değerlendirmelere vurgu yaparak, Konya Çatalhöyük, İzmir Yeşilova Höyüğü, Bursa Aktopraklık Höyük ve Aksaray Aşıklı Höyük alanlarına yönelik inceleme sonuçlarına yer vermişlerdir. Altınörs Çırak (2022) çalışmasında; kültürel miras yönetiminde başarılı olma konusunda, uzmanlıklar ve disiplinler arası yaklaşımlarla ortak hareket edilmesi bağlamında vurgu yaparak, miras yönetiminde bütünleşik koruma süreçleri, bilimsel, kapsamlı ve katılımcı modellerle planlama ve yürütmeye yönelik yasal ve yönetsel düzenlemelerin gerekliliğinden bahsetmiştir. Şahin (2020), İznik'te gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmalarında tespit edilen kültür varlıkları bağlamında, kentin UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer alma potansiyelinin değerlendirildiği bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bodur (2000), "Antik Dönemde İznik" adlı çalışmasında İznik'de yer alan antik dönem yapıları hakkında bilgi vererek genel bir değerlendirme yapmıştır. Yıldız (1999), İznik'in tarihi ve dini açıdan taşıdığı önemi hakkında saptamalarda bulunmuş, Şen (1998) ise yaptığı çalışmada İznik'in tarihi coğrafyasını inceleyerek, kültürel yaşam biçimleri, nüfus hareketleri ve tarihi süreçteki yönetim şekilleri hakkında bilgilere yer vermiştir. Konuya yönelik yapılan çalışmalarda arkeolojik peyzajlar, sürdürülebilirlik, kültürel miras yönetimi ve koruma odaklı çerçevede ele alınırken, alana ilişkin yapılan bilimsel çalışmalarda ağırlıklı olarak araştırma alanının tarihi özellikleri üzerinde durulmuştur. Yapılan bu çalışmada ise İznik kenti için, disiplinler arası bakış açısıyla arkeolojik peyzajlara yönelik turizm kaynak değeri potansiyelleri ve kültürel miras etkileşimi bağlamında çok yönlü bir değerlendirme esas alınarak kent özelinde bütünleşik koruma ve planlama yaklaşımına dikkat çekilmiştir.

3. Yöntem

İznik, Marmara Bölgesi'nin güneydoğusunda ve kendi adıyla anılan gölün doğu kıyısında Bursa iline bağlı bir ilçedir (Şekil 1). Kuzeyinde Yalova ve Kocaeli, kuzeydoğusunda Sakarya, doğuda Bilecik illeri ile güneyde Yenişehir, batıda ise Orhangazi ilçeleri ve İznik Gölü'yle çevrilidir. İznik kentinde doğal sit alanlarının yanı sıra İznik Suriçi Yerleşim Bölgesi 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı planlama sınırları içerisinde kentsel sit alanı ile I. II. ve III. derece arkeolojik sit alanları yer almaktadır.

Şekil 1. İznik Kenti'nin Coğrafi Konumu

Makalenin yöntemi, alana ve konuya yönelik yapılan literatür taramaları ile yerinde yapılan gözlem ve arazi çalışmaları sonucunda 5 aşama içermektedir;

- Araştırmanın ilk aşamasında İznik, kent kimliğinin oluşmasında ön plana çıkan tarihi ve arkeolojik peyzaj değerleri açısından tarihsel süreç içerisinde ev sahipliği yaptığı medeniyetler ve dönem özellikleri ile incelenmiştir.
- İkinci aşamada araştırma alanında yerinde yapılan incelemeler ile literatür bilgisine dayalı olarak gerçekleştirilen SWOT analizinde; İznik'in turizm potansiyelinin gelişimi ve koruma açısından güçlü ve zayıf yönleri ortaya koyularak, fırsat ve olanakları belirlenmiştir.
- Üçüncü aşamada, İznik kenti kültür envanteri kapsamında kentteki arkeolojik değerler ile kültür varlıkları dönemlerine göre sistematik bir şekilde analiz edilerek, turizm kaynak değeri ve kültürel miras bileşenleri olarak önemleri ortaya koyulmuştur.
- Dördüncü aşamada SWOT analizi ve İznik Suriçi Yerleşim Bölgesi 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı hükümleri temelinde, İznik kentinde kültürel mirasın korunmasına, turizm potansiyelinin geliştirilmesine yönelik başlıca sorunlar ve olanaklar saptanmıştır.
- Beşinci aşamada ise koruma-yaşatma dengesi kapsamında turizm gelişimine yönelik yapılması gereken çalışmalar kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından değerlendirilmiştir.

4. Bulgular

Tarihi süreçte önemli askeri, siyasi, dini, sosyal ve kültürel etkiler ile oluşan ve şekillenen özgün kent dokusunun büyük ölçüde korunabildiği İznik kenti, günümüzde dikkat çeken kültürel turizm merkezlerindedir (Şekil 2). İznik kentinde yerleşimin izleri ilkçağlara kadar uzanmaktadır. Farklı dönemlerde fiziksel, mimari ve estetik öğelerle yapılaşmış kentsel doku ile dinamik bir yapı gösteren sosyal yaşantı arasındaki etkileşim kentin kentsel gelişiminde önemli yer tutmaktadır.

Şekil 2. İznik kentindeki kültür varlıkları ve konumları (1) Ayasofya Cami 2) Yeşil Cami 3) İznik Müzesi 4) Antik Roma Tiyatrosu 5) II. Murat Hamamı 6) I. Murat Hamamı 7) Mahmut Çelebi Cami 8) Şeyh Kudbuddin Cami 9) Hacı Özbek Cami 10) Eşref Rumi Camii 11) Yakup Çelebi Cami 12) Süleyman Paşa Cami 13) Vaftizhane 14) Çini Fırınları 15) Geleneksel Mimari Örneği) (Cengiz&Cengiz,2016’ dan geliştirilerek)

Kentin geçirdiği gelişim sürecinde, farklı dönemlerde ev sahipliği yaptığı uygarlıklar etkili olmuştur. Antik Çağ’da Bithynia sınırları içerisinde yer alan ve erken yerleşim izleri Prehistorik dönemlere kadar uzanan İznik (French, 1967); Klasik Dönem, Hellenistik Dönem, Roma İmparatorluk Dönemi, Bizans Dönemi, Selçuklu Dönemi ve Osmanlı Dönemi olmak üzere farklı devirler geçirmiş, söz konusu dönemlerde kent; Helikore, Antigonía, Nikaia, Nikaieon, Neikaia ve İsnikean isimleriyle anılmıştır (Artuk, 1960; Merkelbach, 1985; Şahin, 1987; Şahin, 2004; Cengiz&Cengiz, 2016; Şahin&Altın, 2018; Altın, 2020).

İznik; Hellenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı devirlerinde, dönemlerinin askeri, siyasi, dini, sosyal ve kültürel yaşam biçimlerini yansıtan, kentsel gelişim süreci içerisinde yoğun imar faaliyetleri geçirmiş bir yerleşim alanı olarak, tarihi ve arkeolojik kent özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Bu tarihi ve arkeolojik yapı; İznik’in bugünkü yerleşim dokusunun da şekillenmesinde, turizm altyapısının gelişiminde ve kentsel kültürel mirasın sürdürülebilirliğinde etkili olan önemli kimlik bileşenlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu yapıyı oluşturan kimlik bileşenlerinin sistematik bir şekilde analizi ve değerlendirilmesi İznik kenti için koruma, koruyarak kullanma, yaşatma ve geliştirmeye yönelik kavramsal çerçevenin belirlenmesi, mekânsal karar destek sistemlerinin oluşturulması sürecine katkı sağlama ve uygulamalara rehber oluşturması açısından özel önem taşımaktadır.

4.1 İznik Kenti’nin Antik ve Tarihi Dönemleri

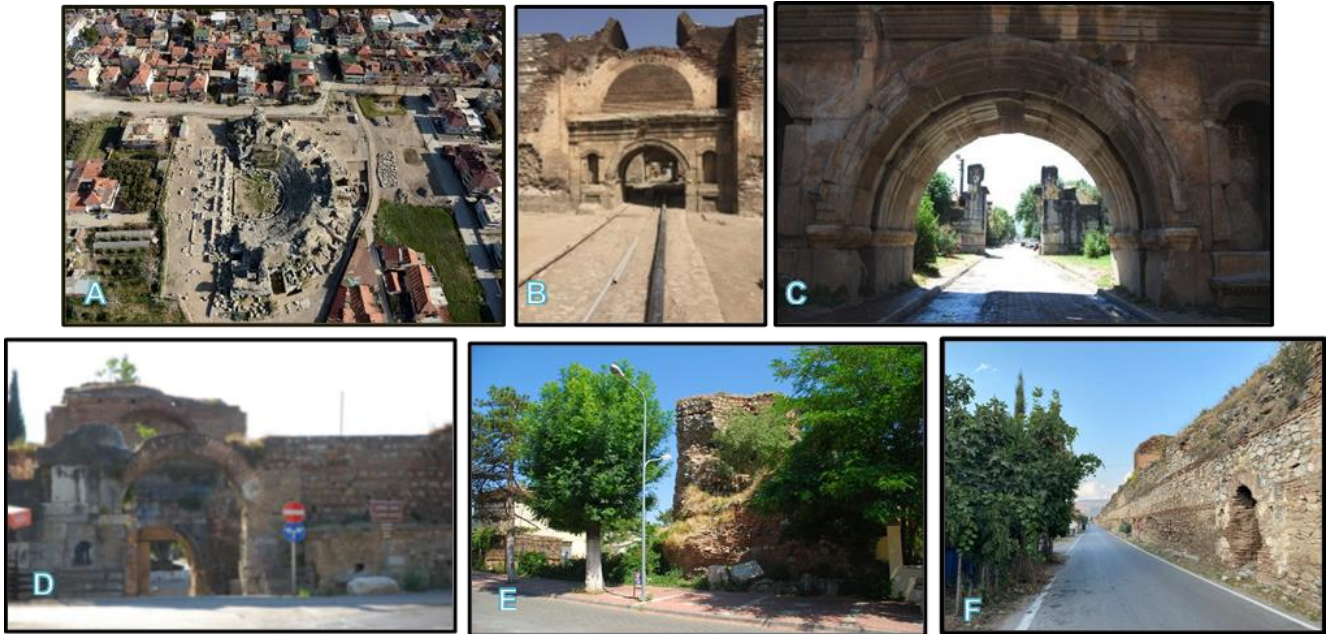
İznik kentinin antik ve tarihi dönemleri aşağıdaki alt başlıklar altında verilmektedir.

4.1.1.Hellenistik Dönem

Hellenistik Dönem’de, Antigonos Monophtalmos tarafından, Askania Limne (İznik Gölü) yanında Antigonias ismiyle kurulan ve ardından Lysimakhos’un eşine ithafen Nikaia olarak anılan kent; 4 kapının yer aldığı ve caddelerin dik olarak birbirini kestiği dörtgen bir plan üzerinde konumlandırılmıştır (Strab. XII. 4, 7). Hellenistik Dönem kentlerinde görüldüğü üzere; çevresi surlarla çevrili ve ortasında bir gymnasium yer alan kent, Miletoslu mimar Hippodamos tarafından geliştirilen ve Izgara planı olarak da adlandırılan Hippodamos plana sahiptir (Avcı, 2005). Yüzyıllar boyunca bu sistem ana çizgileri ile korunarak günümüze kadar taşınabilmiştir. Bu plan sistemine göre, düz bir alanda kurulan kent surlarla çevrilidir ve dört kapısı vardır. Birbirini dik olarak kesen iki ana cadde bu dört kapıyla sonlanmaktadır. Hellenistik Dönem’den itibaren surlarla çevrili olan kentin planında surların etkisi büyüktür. Surların ana ve tali kapıları birbirine dik ve paralel yollarla bağlanmaktadır. Hellenistik özellikler taşıyan kent planı günümüzde de korunmaktadır. Surlar bugün de kenti karakterize eden ve kente kimlik kazandıran belirleyici bir öğedir.

4.1.2.Roma İmparatorluk Dönemi

Nikaia’nın tam olarak şehirleşmesi ve en geniş sınırlarına ulaşması Roma İmparatorluk Dönemi’nde gerçekleşmiştir (Avcı, 2005). Söz konusu dönemde Pax Romana ile, Anadolu ve dolayısıyla diğer Bithynia kentlerinde görüldüğü üzere, MS 3. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Got saldırılarına kadar kentte barış ortamı sağlanmıştır (Şahin, 2004). Metropolis ünvanı verilen kentte (Yalduz, 1999), Anadolu’nun birçok bölgesinde olduğu gibi, Flaviuslar, Traianus ve Hadrianus Dönemi’nde yoğun imar faaliyetleri gerçekleştirilmiş, özellikle MS 120 yılında Bithynia’da gerçekleşen deprem sonrasında Nikomedia ile birlikte Nikaia’da yıkılan birçok yapı Hadrianus Dönemi’nde onarılmış veya yeniden yapılmıştır (Şahin, 2004). Bu nedenle günümüzdeki tarihi yapıların çoğu bu döneme aittir (Karginer vd., 1963). Sit sınırı içerisinde kalan Roma İmparatorluk Dönemi’ne ait ve günümüze ulaşabilmiş yapılar; Antik Roma Tiyatrosu, Kent Surları, İstanbul Kapı, Yenişehir Kapı, Göl Kapı ve Lefke Kapı’dır (Şekil 3).

Şekil 3. A: İznik Roma Tiyatrosu (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2015), B, C: İstanbul Kapı (Orjinal 2021), D: Lefke Kapı (Orjinal, 2020) E: Göl Kapı (Orijinal 2020) F: İznik Kent Surları (Orijinal 2021)

4.1.3.Bizans Dönemi

Gerek Roma gerekse Bizans Dönemi’nde İznik; siyasal, dinsel, ekonomik ve kültürel anlamda büyük gelişme göstermiş ve kent surları ile önemli bir askeri üs haline getirilmiştir (Karginer vd., 1963). Bizans Dönemi’nde kentte büyük imar çalışmaları yapılmış; manastır, kilise ve su yolları inşa edilmiştir (Eyice, 1988). Ayrıca İmparator I. Constantinus Dönemi’nde, kent önemli bir olaya ev sahipliği yapmıştır. Büyük

İznik Konsili olarak adlandırılan ilk Hıristiyan Konseyi, MS 325 yılında imparatorluğun farklı bölgelerinden gelen üç yüzden fazla piskoposun katılımıyla İznik'te Ayasofya Kilisesi'nde toplanmıştır (Yalman, 1999). I. Ökümenik Konsil adı verilen bu toplantı Hıristiyanlık dünyasında bir dönüm noktası olmuş, Hıristiyan dünyasının kabul ettiği dört İncil burada belirlenmiştir (Yalduz, 1999). MS 787 yılında ise İznik'te VII. Ökümenik Konsil toplanmış, bu konsilde İkonoklazm hareketine karşı alınan bir kararla tasvirlerin kutsal alanlarda kullanımı serbestliği getirilmiştir (Eyice, 1988; Aydın, 1990; Maffei, 2004). Hıristiyanlık dünyası açısından önemli konsillerden ikisinin İznik'te toplanması, kentin Hıristiyan dünyasındaki önemini daha da artırmıştır (Şen, 1998).

İznik kenti günümüzde inanç turizmi açısından önemli merkezlerden biri olarak bilinmektedir. Aynı zamanda ticaret yolu üzerinde yer alan İznik, önemli bir konaklama merkezi olmuştur. Hıristiyanlığın benimsendiği dönemlerde ise, kutsal şehirlere giden yolların İznik'ten geçmesi nedeniyle kent, tarih boyunca kervan şehri özelliğini korumuştur (Nuhoğlu, 1995). 1065 yılındaki depremle birçok kilise yıkılmış, surlar ve kulelerde büyük zararlar oluşmuştur (Yalduz, 1993). Kent, 1097 yılında Bizans İmparatorluğu'na başkentlik yapmış, bu dönemde İznik, kültür ve sanat merkezi olmuştur (Eyice, 1988; Erton, 1995; Şen, 1998). Ayasofya (Möllers, 1994; Peschlow, 2004), Vaftizhane/Böcek Ayazma (Schneider, 1943; Texier, 2002), Koimesis Kilisesi (Wulff, 1903), Hagios Triphanos Kilisesi (Eyice, 1949) ve Hagios Tryphonos Kilisesi (Foss&Tulchin, 1996) bu dönemden günümüze ulaşabilen ve şu anda da önemini koruyan yapılarıdır.

4.1.4.Selçuklu Dönemi:

1075 yılında Selçuklu egemenliği altına giren kent Roma ve Bizans Dönemi'nde olduğu gibi Nikaia ismiyle anılmaya devam etmiştir (Khoniates, 1995). Kent bu dönemde Selçuklu Devleti'ne başkentlik/Soultanikon yapmıştır (Angold, 2004). Böylece İznik, on altı yıllık bir süreçte Selçuklu idari merkezi olarak Türklerin Anadolu'daki ilk başkenti olmuştur (Çalışkan, 2019).

4.1.5.Osmanlı Dönemi

Daha önce iki kez başkentlik rolü üstlenen İznik, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde de başkentlik yapmıştır. Kent, Antik Dönem'de kültürel, ekonomik, askeri, siyasi ve dini açıdan önemli bir merkez olma özelliğini Osmanlı Dönemi'nde de korumuş ve çağlar boyunca elde ettiği kültürel birikim, Osmanlı Devleti tarafından yeni oluşumlarla desteklenmiştir (Çakmak, 2019). Bu dönemde han, hamam, cami ve medreseler yapılmıştır. Bu durum müslüman halkın kente yerleşimi ile ilişkilidir. Yeşil Cami, Nilüfer Hatun İmareti, Hacı Özbek Cami, Şeyh Kudbuddin Cami, Mahmut Çelebi Cami, Süleyman Paşa Medresesi, I. Murat Hamamı ve II. Murat Hamamı Osmanlı Dönemi yapılarındandır (Şekil 4). Bu dönemde İznik ekonomisinde çinicilik ön plana çıkmaktadır. İznik çiniciliğinin başlangıcı olarak Bizans Dönemi'nin son yılları ile Osmanlı Dönemi'nin ilk yılları kabul edilmektedir (Şen, 1998). 16. yüzyılda çini üretimi yapan atölye ve çini fırınları yaygınlaşmış, çini ve seramik üretimi ekonomik seviyede önemli yükselişler sağlamış ve İznik, çini merkezi konumunda önemli bir kimlik kazanmıştır (Atasoy&Raby, 1989). İznik çinileri, o dönem inşa edilen pek çok yapının mimari süslemesinde kullanılmış ve kenti simgeleyen dekoratif bir unsur haline gelmiştir (Kılıç, 2021).

Günümüzde de İznik Çinisi kent için önemli bir ekonomik kaynak olmanın yanı sıra kenti simgeleyen bir kimlik ögesi olarak da önemini korumaktadır. İznik kentinin bir çini üretim merkezi olarak kimliğini sürdürülebilir kılmak amacıyla 1996 yılında İznik Çini Atölyesi ile Çini ve Seramik Araştırma Merkezi açılmıştır (UNESCO, 2022).

Şekil 4. A: İznik Yeşil Cami (Bursa, 2022)

B: Mahmut Çelebi Cami (Orjinal 2022), C: Süleyman Paşa Medresesi (Orijinal, 2018)

4.1.6. Cumhuriyet Dönemi

Özellikle 1965'lerden sonra keşfedilmeye başlanan coğrafi konumu, geçmişten günümüze taşıdığı tarihi değerleri ve doğal yapısıyla kent turizm potansiyeline dayalı bir kalkınma sürecine girmiştir. Cumhuriyet Dönemi gelişim sürecinde kentte, İmar planları ve Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanmıştır.

4.2 Araştırma Alanına İlişkin SWOT Analizi

İznik kentine ilişkin güçlü ve zayıf yönlerin belirlenmesi, fırsat ve tehditlerin ortaya koyulması amacıyla SWOT analizi gerçekleştirilmiştir. SWOT analizi, arazi çalışmaları ve yapılan değerlendirmeler araştırma alanının turizm potansiyelinin değerlendirilmesinde, kentsel kültürel mirasın korunması ve yönetimine ilişkin stratejik hedeflerin üretilmesinde önem taşımaktadır.

Güçlü Yönler

- Antik dönemden günümüze çeşitli medeniyete ev sahipliği yapmış olması,
- UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'nde yer alması,
- Ulusal ölçekte koruma statüsüne (doğal, kentsel ve arkeolojik sit) sahip olması,
- Surlu yerleşim alanı özelliğinde olması,
- İznik Gölü'nün varlığı,
- Verimli tarım alanlarının olması,
- Kent içerisinde doğal ve kültürel varlıkların birlikte bulunması,
- Hıristiyanlık için inanç turizmi bağlamında uluslararası öneme sahip olması,
- İznik çinilerinin ulusal ve uluslararası öneme sahip olması,
- Coğrafi konumundan dolayı erişilebilirliğinin kolay olması,

Zayıf Yönler

- Kent kimliği ile uyumsuz yapılaşmaların yer alması,
- Tarihi çevreye ilişkin koruma sorunları,
- Görsel kirlilikten dolayı kültürel varlıkların algılanmasında yaşanan sorunlar,

Fırsatlar

- Kentin sahip olduğu arkeolojik değerlerin ve doğal peyzaj özelliklerinin birlikteliğinin kentin turizm potansiyelini geliştirme yönünde sunduğu fırsatlar,
- Mikroklimatik iklim özellikleri ile tarımsal çeşitliliğe olanak sağlaması,
- Kentsel kimlik ögesi olarak arkeolojik değerlerin yoğunluğu,
- Kentin sahip olduğu arkeolojik değerlerin ve doğal peyzaj özelliklerinin birlikteliğinin kent estetiğine sağladığı katkılar,
- Kültürel varlıkların kimliğine uygun olarak yeniden işlevlendirilmesi ile günümüze kazandırılma potansiyelinin varlığı,

Tehditler

- Koruma sorunları,
- İznik'in Kuzey Anadolu Fay Hattı üzerinde I. derece deprem kuşağında bulunması,

- Jeolojik açıdan yerleşime uygun alanların sınırlı olması,
- İznik Gölü'ne ilişkin su kirliliği tehditi oluşturan çevresel baskılar.

4.3 Kültürel Miras Bileşeni Olarak İznik Kentindeki Arkeolojik Değerler ve Anıtsal Yapılar

İznik Kenti; Hellenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı devirlerinde dönemlerinin askeri, siyasi, dini, sosyal ve kültürel yaşam biçimlerini yansıtan, kentsel gelişim süreci içerisinde yoğun imar faaliyetleri geçirmiş bir yerleşim alanı olarak, tarihi ve arkeolojik kent özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. İznik'teki arkeolojik değerlerin ve anıtsal yapıların dönemleri, özellikleri ve günümüzdeki kullanım biçimleri Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. İznik'teki Arkeolojik Değerlerin ve Anıtsal Yapıların Dönemleri, Özellikleri ve Günümüzdeki Kullanım Biçimleri (Strab. XII. 4,7; Schneider&Karnapp, 1938; Schneider, 1943; Kargıner vd., 1963; Sherwin White, 1966; Oktay, 1969; Eyice, 1988; Aydın, 1990; Gönenç 1993; Nuhoğlu, 1995; Şen, 1998; Yalduz, 1999; Bodur, 2000; Texier, 2002; Yılmazyaşar, 2003; Foss, 2004; Şahin, 2004; Cengiz&Cengiz, 2016; Pitamber, 2015; Şahin, 2015; Şahin&Çıtakoğlu, 2016; Gündüz, 2017; Şahin, 2017; Yılmazyaşar, 2017; Bozyokuş, 2018; Demirsar Arlı, 2018; Mert vd., 2018; Ekin Meriç, 2019; Akbaş vd., 2020; Gündüz&Dumankaya, 2020; Gündüz, 2021'den geliştirilerek).

Arkeolojik Değerler ve Anıtsal Yapılar	Dönem	Arkeolojik Değerler ve Anıtsal Yapıların Özellikleri ve Günümüzdeki Kullanım Biçimi
Surlar	Hellenistik, Roma, Bizans	Kenti çevreleyen ve Arkeolojik Sit sınırını oluşturan surlar, 4.970 m uzunluğundadır (Schneider&Karnapp, 1938). İznik kentine "Surlu Kent" niteliğini kazandıran surlar, ilk olarak Hellenistik Dönem'de 16 Stadia (yaklaşık 2.960 m) uzunluğunda inşa edilmiştir (Strab. XII. 4,7; Şahin, 2004). Roma İmparatorluk Dönemi'nde işlevini yitiren ve bu dönemde taşları farklı yapılarda kullanılarak tahrip edilen Hellenistik Dönem surları, günümüzde görülen surlardan daha içeride yer alırken, bugünkü surlar MS 258 yılında gerçekleşen Got saldırılarından sonrasına ve erken Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir (Şahin, 2004). İstanbul'dan sonra Türkiye'nin en önemli ikinci sur özelliğini oluşturan İznik surlarının da önünde bir savunma hendeğinin yanı sıra tali bir sur vardır (Kargıner vd., 1963. Ana yönlere konumlandırılmış 4 kapı ve yaklaşık 80 kulenin yer aldığı ortalama 9 m yüksekliğindeki surlar (Foss, 2004), Hellenistik Dönem'den günümüze kadar farklı dönem ve kültürlerin izlerini yansıtmaktadır.
İstanbul Kapı	Roma	Kentin, kuzeyde yer alan en büyük ve en önemli kapısıdır. Lefke Kapı ile birlikte Nikaia'yı Roma'dan Kudüs'e uzanan askeri yol güzergâhında yer alan önemli merkezler bağlayan söz konusu yapı; Vespasianus Dönemi'nde zafer takı olarak inşa edilmiş ve Hadrianus Dönemi'nde onarılarak yenilenmiştir (Sherwin White, 1966; Şahin, 2004). Kentte yer alan Lefke Kapı gibi İstanbul Kapı da ilk kullanım evresinde savunma amaçlı inşa edilmemiş, Pax Romana etkisiyle daha çok kent giriş çıkışlarını simgeleyen mimari dekorasyon olarak yorumlanmaktadır (Şahin, 2004). Günümüzde aynı eksen üzerinde yer alan iç içe üç ayrı kapı şeklinde olup, farklı dönemlere iz veren bu eklentiler savunma amaçlı yapılmıştır (Bodur, 2000). Çağdaşı Lefke Kapı'da görüldüğü üzere anılan eklentilerle birlikte İstanbul Kapı'nın savunma mimarisi olarak değerlendirilen surlarla bütünleşmesi, mimari form ve özelliklerinin bozulmasına neden olmuştur (Şahin, 2004).
Yenişehir Kapı	Roma	Kentin güney yönünde konumlandırılan yapı, İstanbul Kapı ile aynı aks üzerinde yer almaktadır. Şahin, (2004)'e göre; Vespasianus Dönemi'nde, Schneider ve Karnapp (1938)'e göre ise Göl Kapı ile birlikte II. Claudius Gothicus (MS 268-270) Dönemi'nde inşa edilmiştir. Bu kapı güzergâhından Bithynia'nın önemli sınır kentlerinden biri olarak nitelendirilen Prusa ad Olympum (Mert vd., 2018) ve Apameia Myrleia (Şahin&Çıtakoğlu, 2016) üzerinden eyaletin diğer kentlerine ulaşım sağlanabilmektedir (Şahin, 2004). Her iki yanında yarım daire planlı iki kule bulunan ve düşman saldırılarına maruz kalacağı düşünüülerek sağlamlaştırılan, dolayısıyla bu nedenle en çok hasar gören kapıdır (Texier, 2002).
Göl Kapı	Roma	Kentin batısında, Lefke Kapı ile aynı düzlemde bulunan ve göle açılan kapıdır. Schneider ve Karnapp (1938)'e göre; II. Claudius Gothicus Dönemi'nde (MS 268-270) inşa edilmiştir. Antik Çağ'da bu kapıdan, İznik Gölü'nde bulunan Nikaia limanı (Gündüz&Dumankaya, 2020) üzerinden günümüzde Gemlik Körfezi'nde yer alan Kios limanına (Gündüz, 2017; Gündüz, 2021) ulaşım sağlanabilmektedir (Şahin, 2004). Bugün sadece kalıntıları görülebilmektedir.

Lefke Kapı	Roma	Kentin doğu yönünde yer alan kapı; İstanbul Kapı ile çağdaş olarak Vespasianus Dönemi'nde zafer takı olarak yapılmış, MS 120 yılındaki depremin ardından bölgedeki birçok yapı gibi Hadrianus Dönemi'nde onarılmıştır (Sherwin White, 1966; Şahin, 2004). Söz konusu yapının tamamlanıp hizmete açıldığı dönemde, MS 69-79 yılları arasında, Bithynia prokonsülü olan Marcus Plancius Varus ve MS 120 yılında gerçekleşen deprem sonrasında bölgede ve dolayısıyla kentte yapılan imar faaliyetlerine destek olan Hadrianus için ithaf yazıtları ve yazıtlardan anlaşıldığı üzere nişlerde anılan yöneticilerin heykelleri yer almaktaydı (Şahin, 2004). Lefke Kapı da İstanbul Kapı gibi farklı dönem eklentileriyle savunma mimarisine eklenerek surlarla ilişkilendirilmiştir.
Roma Tiyatrosu	Roma	MS 2. yüzyılda (98-117) Traianus Dönemi'nde 102x79 m ölçülerini kapsayan düz bir alanda tonozlar üzerinde inşa edilmiş ve yaklaşık 10.000 seyirci kapasitesine sahip olduğu düşünülen tiyatro; MS 4. yüzyıl sonrası dini amaçlı kullanım görmüş, Bizans ve Osmanlı Dönemi'nde seramik işlikleri olarak kullanılmıştır (Ekin Meriç, 2019). Günümüzde kazı ve restorasyon çalışmaları sürdürülen antik tiyatro, kentin önemli arkeolojik yapıları arasında yer almaktadır.
Ayasofya Cami	Bizans	Hıristiyan mimarisinin en önemli eserlerinden biri olan Hagia Sophia Kilisesi MS 4. yüzyılda yaptırılmıştır (Oktay, 1969). Kentin dört kapısına ulaşan yolların kesiştiği noktada doğu-batı doğrultulu ve üç nefli yapının bir tapınak ya da konumu itibarıyla Strabon'un tanımladığı gymnasium üzerinde inşa edildiği düşünülmektedir (Strab. XII. 4, 7; Eyice, 1988; Şen, 1998; Pitamber, 2015). Hıristiyan dünyası için önem taşıyan MS 325 yılındaki I. Ökümenik Konsil ve 787 yılındaki VII. Ökümenik Konsil burada toplanmıştır (Aydın, 1990). Ayasofya Kilisesi, 1331 yılında Orhan Gazi'nin İznik'i ele geçirmesinden sonra camiye dönüştürülmüş ve kentteki ilk cami olmuştur (Yılmazyaşar, 2017).
Vaftizhane	Bizans	Gönenç (1993)'e göre; Daire planlı, kubbeli yapının batısında, "L" biçiminde düzenlenmiş 11 basamakla inilerek ulaşılan bir giriş kapısı yer almaktadır. Yer altındaki mekânın merkezinde, 1 m derinliğinde, kare şeklinde mermer taşlarla çevrili vaftiz havuzu ve duvarlarında asimetrik dizilmiş dört niş bulunan ve Vaftizhane olarak inşa edilen yapı; 1870 yıllarında ayinler için kullanılan bir mekân ve 1921 yılına kadar da Rumlar tarafından ziyaret edilen kutsal bir su kaynağı olarak kullanılmıştır (Schneider, 1943; Eyice, 1988).
Yeşil Cami	Osmanlı	İznik'in simgesi haline gelen en önemli kültür varlıklarından biri olan ve ismini firuze renkli çiniler ve sırlı tuğladan yapılmış minaresinden alan Yeşil Cami, 1378 ve 1391 yılları arasında Çandarlı Halil Hayrettin Paşa tarafından yaptırılmıştır (Bozyokuş, 2018). Osmanlı camilerinden dikdörtgen planlı ve merkezi tek kubbeli cami mimarisinin ilk örneğidir (Yalduz, 1999). Gövde yeşil ve mavi renklerin değişik tonlarında çinilerle mozaik tekniğinde kaplanmıştır (Eyice, 1988). Döneminin ilk çinili yapısı olan Yeşil Cami günümüzde kullanılan en sağlam camilerden birisidir (Şen, 1998). Yeşil Cami çevresi, günümüzde İznik Müzesi olarak kullanılan Nilüfer Hatun İmaret'i ve yakın çevresi ile entegre edilerek oluşturulan yürüyüş yolları ve oturma alanları ile kentin önemli ziyaret merkezlerinden biridir.
Süleyman Paşa Medresesi	Osmanlı	Osmanlı Dönemi'nden günümüze ulaşabilen ilk medrese olarak kabul edilen ve kitabesi bulunmayan yapının inşası konusunda araştırmacılar, 14. yüzyıl içerisinde farklı tarihler önermektedir (Yılmazyaşar, 2003). Yapı, açık avlulu plana sahiptir (Karginer vd., 1963). 2000 yılında restore edilmiştir. Günümüzde İznik'in geleneksel çinicilik mesleğini canlandırmak amacıyla Çiniciler Çarşısı olarak turizmin hizmetinde kullanılmaktadır.
Nilüfer Hatun İmaret'i	Osmanlı	Yeşil Cami karşısında yer alan ve 1388 yılında inşa edilen ters "T" planlı, ön kısmında revaklar, ortada ise merkezi bir kubbe bulunan yapı 19. yüzyıl sonlarına kadar imaret işlevini sürdürmüştür, o dönemden 1960 yıllarına kadar da depo olarak kullanılmıştır (Şen, 1998). Günümüzde İznik Müzesi olarak kullanılmaktadır.
Hacı Özbek Cami	Osmanlı	Kitabesi bulunan en eski Osmanlı Dönemi camisi olarak nitelendirilen kare planlı ve tek kubbeli yapı 1333-1334 yıllarında inşa edilmiştir (Akbaş vd., 2020). Bu özellikleriyle yapı, İznik'te inşa edilen ilk Osmanlı camisidir (Şen, 1998). Günümüzde de cami olarak kullanılmaktadır.
Şeyh Kudbuddin Cami	Osmanlı	Nilüfer Hatun İmaret'i'nin güneyinde yer alan ve 1496-1499 yılları arasında, minaresi camiden ayrı olarak inşa edilen yapı, ilk Osmanlı Dönemi duvar tekniğine sahiptir (Eyice, 1988).
Mahmut Çelebi Cami	Osmanlı	1442 yılında Çandarlı Mahmut Çelebi tarafından inşa ettirilmiş olup, Ayasofya ile Yenişehir Kapı arasında yer almaktadır (Eyice, 1988). Yeşil Cami'nin küçük bir örneğidir, günümüzde de cami olarak kullanılmaktadır (Şen, 1998).

I. Murat Hamamı	Osmanlı	14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyılın ilk yarısı arasında inşa edildiği düşünülen yapı iki kubbelidir (Şen, 1998). Restore edildikten sonra günümüzde hediyelik eşya ve çini satışının yapıldığı ve dinlenme yeri olarak kullanılan yapı ve açık alanı turizme kazandırılmıştır.
II. Murat Hamamı	Osmanlı	Mahmut Çelebi Cami karşısında yer alan, 14. ve 15. yüzyıllar arasında yaptırıldığı düşünülen yapının köşeleri eğik kesildiğinden dolayı orta bölümünde bir sekizgen oluşmuştur (Şen, 1998). Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2003 yılında restore edilen yapı günümüzde de aynı işleviyle kullanılmaktadır.
İznik Sualtı Bazilikası		2014 yılının başlarında Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin "Tarihi Kültürel Mirası Tespit ve Havadan Fotoğraflama Çalışmaları" esnasında İznik Gölü içerisinde, kıydan yaklaşık 50 m açığa, 2 m derinlikte su altında kalıntıları keşfedilen bazilikada 2015 yılından itibaren yüzey araştırmaları ve kazılar başlamıştır (Şahin, 2015; Şahin, 2017; Şahin, 2019). Bu araştırmalar sonucunda; MS 4. yüzyıl sonlarına tarihlenen doğu-batı doğrultulu, yaklaşık 41x18 m ölçülerindeki bazilika, dünyada en önemli on arkeolojik keşif arasında yer almaktadır.
Sivil mimari özellikler		İznik Kenti; geçirdiği depremler, uğradığı sayısız kuşatmalar ve yangınlarla büyük hasarlar görmüştür. Bu nedenlerle kentte anıt niteliğindeki eserler dışında, konut örneği anlamında yerleşime özgü herhangi bir yapı günümüze ulaşmamıştır. Sadece yakın zamana kadar Tekel Binası olarak kullanılan yapı ayakta kalabilmiştir. İznik'teki Erken Cumhuriyet Dönemi'ne ait Tekel Binası restore edilerek İznik Kaymakamlığı, kültür ve kongre merkezi olarak kente kazandırılmıştır. İznik'in ipekçilikle ünlü olduğu dönemlerde, kâğır bodrum katına sahip evlerin iki katlı olduğu ve üst katların koza işlemleri için kullanıldığı bilinmektedir. Havalandırma ve güneşten maksimum yararlanabilmek için çok geniş ve sıra halinde pencerelere sahip evler günümüze ulaşmamış sivil mimari özelliklere sahiptir.
Çini Fırınları	Osmanlı	1964 ve 1981 yıllarında başlatılan, I. ve II. Dönem olarak değerlendirilen İznik Çini Fırınları Kazısı çalışmaları sonucunda; II. Murat Hamamı'nın doğusunda, İznik çinicilik tarihi açısından oldukça önemli olan çok sayıda fırın ve atölye unsurları açığa çıkarılmıştır (Demirsar Arlı, 2018). Günümüzde kalıntıları görülebilen çini fırınları, kentin önemli arkeolojik peyzaj alanlarındandır.

4.4 İznik Kentinde Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği Kapsamında Saptanan Sorunlar ve Olanaklar

İznik kenti sahip olduğu arkeolojik değerleri ve anıtsal yapıları ile önemli bir kültürel miras alanıdır. Sahip olduğu özgün kimlik unsurları ile önemli bir turizm kenti olan araştırma alanında koruma-kullanma-yaşatma ve geliştirme ilkeleri bağlamında ve yapılan SWOT analizi sonucunda, kentin mevcut sorunları ve olanakları belirlenerek, kültürel mirasın sürdürülebilirliğine yönelik stratejilere dikkat çekilmiştir. Alanda belirlenen sorun ve olanaklar, SWOT analizindeki saptamalar ve üretilen stratejiler 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı hükümleri temelinde ele alınmıştır.

İznik; ev sahipliği yaptığı dört farklı dönemin mimari özelliklerini günümüze taşıyabilen ve üç farklı dönemde başkentlik yapmış nadir kentlerdendir. Tarih boyunca bir başkent, kervan şehri, ilim ve kültür merkezi, dini merkez olan İznik, kültür turizmi açısından önemli bir potansiyele sahip olup, Hıristiyan inancına göre barındırdığı kutsal yapılarla da inanç turizmi açısından önemli bir merkez konumundadır. Kentin sahip olduğu turizm potansiyelini kullanabilmesi ve bu potansiyelden halkın gelir kaynağı olarak yararlanabilmesi için kültürel miras değerlerinin korunması ve bağlamına uygun olarak günümüze kazandırılması hedefinde gerek halkın gerekse ziyaretçilerin koruma-kullanma dengesine yönelik farkındalık düzeylerinin artırılması esasına dayalı katılımcı yaklaşımın benimsendiği bütüncül ve kapsayıcı stratejilerin plan ve uygulama hiyerarşisine dahil edilmesi önem taşımaktadır.

Tarihi kentlerde koruma odaklı kapsamlı ve bütüncül kent planlamaları, tasarım yaklaşımları ve yönetim anlayışı kültürel miras değerlerinin gelecek kuşaklara aktarılması hedefindeki en önemli gereksinimlerdendir. İznik kentindeki arkeolojik alanlar ve anıtsal yapılar tek yapı ölçeğinde korunmanın yanı sıra çevreleriyle ve birbirleriyle ilişkilendirilecek tasarımlar dahilinde düşünülmeli, anıtsal yapılar arasındaki yollar trafikten kaynaklanan zararları en aza indirmek için yayalaştırılmalı, binaların dış mekanları ilişkilendirilerek ortak kamusal alanlar oluşturulmalıdır. İznik Suriçi Yerleşim Bölgesi 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı hükümlerinde belirtildiği gibi; "arkeolojik ve mimari değeri yüksek tarihi eserlerin, Roma/Bizans, Osmanlı ve son dönemini en güçlü birlikte yansıtabilecek tarihi odakların mevcut yapılaşma içinde kaybolmaması için algılanmalarını kolaylaştıracak şekilde çevrelerinin açılması ve değerlendirilmesi için özel proje alanları geliştirilebilir." şeklinde açıklanmış olup, hazırlanacak peyzaj tasarım

projeleri Koruma Bölge Kurulu'ndan onay alındıktan sonra uygulanabilecektir. Bu bağlamda araştırma alanında örnek uygulamalar yer almakta olup bu çalışmaların kent bütününde yaygınlaştırılması özel önem taşımaktadır. Yeşil Cami bahçesi günümüzde İznik Müzesi olarak kullanılan Nilüfer Hatun İmareti ve yakın çevresi ile bütünleştirilerek, oluşturulan yürüyüş yolları ve oturma alanları ile kentin önemli ziyaret merkezleri arasında yer almaktadır. Yine bu uygulamalar kapsamında kullanılan bitki standartları özgün dokunun silüetini kapatmayacak ve algılanmayı zorlaştırmayacak şekilde "surlara zarar verebilecek veya silüetini etkileyebilecek türden ağaç ve bitki dikilemez" şeklindeki koruma amaçlı uygulama imar planı hükümlerine uygun olmalı ve plan hükümlerinde bitki kullanımı surların yanı sıra arkeolojik alanları ve diğer kültür varlıklarını da kapsayacak şekilde genişletilerek ele alınmalıdır.

Kenti çevreleyen surlara yakın karayollarındaki yoğun trafik akışı sonucu meydana gelen titreşimler surlardaki taşların kaymasına ve tahribatına neden olmaktadır. Surların ve kent içerisindeki diğer tarihi yapıların çevresinde trafik sonucu oluşan gazlar da bu yapıların yüzeylerini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, sur çevresinde yeşil alan düzenlemeleri yapılmalı ve trafik yoğunluğu en aza indirilmelidir. Aynı zamanda kent surlarının yanı sıra diğer arkeolojik alanların ve anıtsal yapıların yakın çevresi yayalaştırma çalışmaları ile trafikten arındırılmış bölgelere dönüştürülerek, trafiğin neden olduğu zararları en aza indirmek, kent bütününde yapılacak çalışmalar için önem taşıyacaktır. Oluşturulacak bu alanlar aynı zamanda kentin önemli turizm ve rekreasyon alanları olarak kentsel açık-yeşil alan sisteminin önemli bileşenleri haline gelebilecektir. Koruma amaçlı uygulama imar planı hükümlerinde de yer aldığı gibi "sur koruma alanlarında kamu yararı dışında hiç bir uygulamaya izin verilmez, bu alanlar için geliştirilecek peyzaj tasarım projeleri Koruma Bölge Kurulunca onaylanmak koşulu ile uygulanır". Yapılan SWOT analizinde İznik kentinin sahip olduğu arkeolojik değerlerin ve doğal peyzaj özelliklerinin birlikteliği, kentin turizm potansiyelini geliştirme yönünde sunduğu fırsatlar kapsamında ele alınmıştır. Bu bağlamda doğal ve kültürel peyzajların bütüncül olarak değerlendirilmesini amaçlayan turizm rekreasyon amaçlı güzergâh ve rotaların oluşturulması, yaya bölgesi çalışmaları ve bisiklet yollarının yaygınlaştırılması araştırma alanının doğal ve kültürel yapısıyla uyumlu uygulamaların başında gelmelidir. Ulaşım master planları dahilinde değerlendirilecek bu tür uygulamalar koruma amaçlı uygulama imar planı hükümlerinde de açıklanarak kültürel miras alanları arasında bağlantılılığın sağlanmasında/güçlendirilmesinde etkin çözümler arasında yer almaktadır. Koruma amaçlı uygulama imar planı hükümlerinde ulaşım master planı "yalnız yayalara açık yolları, gerektiğinde taşıt girebilen yaya yollarını, bisiklet yollarını, parklanma alanlarını (taşıt-bisiklet-elektrikli araçlar vb.) tek ve çift yönlü yolları yaya-meydan-kültürel mirasların kurgusunun tasarlandığı gezi güzergahlarını, dinlenme/bekleme noktalarını, yaya yollarındaki-meydanlardaki-bekleme dinlenme noktalarındaki kent mobilyalarının tasarımları ve konumlarına ilişkin düzenlemeleri içerecektir." ifadesiyle yer almaktadır. Doğal ve kültürel peyzaj değerlerine ilişkin koruma anlayışı da bu bütünlük içerisinde ele alınmalıdır.

Tarihi kent surları ile çevrili olan İznik kentindeki düzensiz yapılaşma biçimi özgün kent planı ve kimlik öğelerinin bütünlüğü üzerinde baskılar yaratmakta ve turizme kaynak teşkil eden bu değerlerin kent içerisinde algısını olumsuz yönde etkileyerek, kent silüetindeki vurgusunu zayıflatmaktadır. Bu kapsamda İznik kent merkezinde Ayasofya Cami ve yakın çevresindeki yoğun ve düzensiz yapılaşmadan kaynaklı sorunlar 1995-1996 yıllarında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nun uyguladığı proje kapsamında giderilmiştir. Ayasofya Cami ve çevresi yeşil alan düzenlemesi ile kuşatılarak kent merkezinde vurgulu bir mekân haline getirilmiştir. Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı hükümlerinde bu tür uygulamalar için; "İznik ilçesi sınırları içerisinde, tarihi özelliği olan ve günümüz kent mimarisine olumlu katkı yapacak olan sivil mimari özellikli yapılanmalar, bu plan alanı içinde özgün mimari ve malzeme kullanılarak ve plan notları esas alınarak yapılabilir." şeklinde açıklanmıştır.

Zaman içerisinde kent içerisindeki imar çalışmalarından kaynaklanan kaldırım ve yol kotlarındaki artışlar, bazı anıtsal yapıların girişlerinin yol kotunun altında kalmasına neden olarak hem estetik hem de işlevsel bozukluk yaratabilecek sorunlar meydana getirmiştir. Bu bağlamda kentin özgün arkeolojik kent dokusu dikkate alınarak, kentsel yapıya uygun cadde ve sokak peyzajlarına ilişkin standartlarının belirlenmesi ve uygulama süreçlerine dahil edilmesi kentsel kültürel mirasın kimliği uygun bir şekilde

sürdürülebilirliği bağlamında önem teşkil etmektedir. SWOT analizinde zayıf yönler kapsamında öne çıkan görsel kirlilik nedenleri arasında yer alan standart dışı tabela kullanımı için koruma amaçlı uygulama imar planı hükümleri yol gösterici olmaktadır. Hükümler arasında yer alan “*tabela boyutları dükkân cephesinin 1/3’ini geçemez. Asılacak tabela dükkânın tavan döşeme seviyesini aşamaz. Renk seçimlerinde yapı ve çevre uyumu aranması esastır.*” ilkesi dikkate alınmalı, kentin tarihi dokusuyla uyumlu tabela standartlarının kullanımına özen gösterilmelidir.

5. Tartışma ve Sonuç

Anadolu'nun en önemli Hellenistik kentleri arasında yer alan İznik; Roma İmparatorluk Dönemi'nde görkemli bir şehir, Bizans Dönemi'nde iki Ökumenik Konsil'i (325 ve 787) ağırlayarak önemli bir dini merkez, Osmanlı Dönemi'nde ise kentin adıyla anılan çini üretim merkezi olarak dünya kültür tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Prehistorik dönemlerden itibaren farklı uygarlık ve kültürel yaşam biçimlerine ev sahipliği yapmış olan İznik, doğal ve tarihi değerleri, özgün arkeolojik peyzaj özellikleri, farklı kültür katmanları ile sahip olduğu turizm kaynak değerleri yönüyle korunması gereken bir kültürel miras alanıdır. Kentin, koruma öncelikli alan statüsü özelliği ile turizm açısından değerlendirilmesi özel önem taşımaktadır.

İznik kentindeki tarihi kent kimliği unsurları tarımsal odaklı geleneksel yaşam biçimi, yakın çevresindeki tarım alanları ve İznik Gölü ile bütünleşerek günümüze ulaşmış olup, kültürel sürekliliğin bir göstergesi olarak değer taşımaktadır. İnanç turizmi açısından kentin sahip olduğu potansiyelin yanı sıra, kültür varlıklarına kazandırılan yeni işlevler ile arttırılan turizm potansiyeli ile çini üretim ve satış faaliyetlerinin desteklenmesiyle yerel halkın alandan ekonomik fayda elde etmesi sağlanmıştır. Dolayısıyla koruma ve sürdürülebilirliğe yönelik farkındalığın oluşmasında halkın ve tüm paydaş katılımının sağlandığı ve yaygınlaştırıldığı çalışmaların alan yönetim planlarına dahil edilmesi ve genişletilmesi bütüncül gelişim açısından önem taşımaktadır.

Türkiye’de, arkeolojik peyzaj özelliklerine sahip alanlar önemli bir orana sahiptir. Söz konusu bölgeler, geçmiş uygarlıklar ve yaşam kültürleri ile kentsel çevre oluşumuna önemli veriler oluşturan alanlardır. Arkeolojik peyzajların korunması konusunda diğer kültür varlıklarına göre zorluklar daha fazladır. Bu bağlamda yürütülen bilimsel araştırmalar ve tespit sürecinin de çok uzun vadeli olması müdahale yaklaşımlarının belirlenmesinde de kısıtlayıcı olmaktadır (Tandoğan&Erdoğan, 2020). Kentsel gelişim baskısı, taşıma kapasitesi üzerinde gerçekleştirilen turizm aktiviteleri, korumaya yönelik farkındalıklardaki eksiklikler başta olmak üzere arkeolojik peyzajların korunması ve yönetimi çok yönlü yaklaşımlar gerektirmektedir. Bu bağlamda İznik kentindeki arkeolojik peyzajlar kentsel ve bölgesel ölçekteki kalkınma ve alan kullanım planlamalarından direkt etkilenebilecek hassas alanlar olarak dikkate alınmalıdır. Bu alanlar, planlama ve tasarım çalışmalarında turizm amaçlı erişilebilirlikleri sağlanırken bilimsel değeri de korumayı hedefleyen bir yaklaşımın gerekliliği ile bütüne dahil edilmelidirler. Tekin Bellibaş ve Tanyeli (2021)’e göre; koruma kaygısı gözetilerek gerçekleştirilen planlama ve tasarımlarda kültür rotaları ve güzergahlar geliştirmeye olanak sağlayan arkeolojik ve tarihi değerler, kentte turizm yoğunluğunu dağıtarak baskıyı azaltmak için bir araç olmanın yanı sıra turizm sirkülasyonunu ve çeşitliliğini artırarak kalkınma olanaklarını geliştirmek için de bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda İznik kenti önemli uygulama örnekleri içermekte olup koruma ve turizm için kapsayıcı olanaklara sahip bir kent profili sergilemektedir.

Bu bağlamda kente yönelik yapılan bilimsel çalışmalar kapsamında; Şen (1998), Yalduz (1999) ve Bodur (2000) İznik kentindeki antik dönem yapılarını, tarihi ve dini açıdan önemli değerleri incelemiş, Şahin (2020) ise arkeolojik yüzey araştırmalarında tespit edilen kültür varlıklarını, kentin UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi’nde yer alma potansiyeli açısından değerlendirmiştir. Ekin Meriç (2019) Roma Tiyatrosu’nu, Foss (2004) İznik’in Bizans Surlarını, Peschlow (2004) Nikaia/İznik Kiliselerini, Eyice (1949) İznik’de Bizans kilisesini, Altın, (2020) mezar yapılarını, Gönenç, (1993) ise İznik’de Bizans Dönemi’ne ait dini yapıları yapı ölçeğinde incelemiş; Avcı, (2005), Çakmak (2019), Çalışkan (2019), Gönenç (1993), Akbaş

vd. (2020) ve Şahin (2004) ise İznik kentini dönemsel özelliklerine göre irdelemiştir. Bu bağlamda yapılan bu çalışma İznik'te yer alan arkeolojik peyzajları, turizm kaynak değeri potansiyelleri ve kültürel miras etkileşimi bağlamında çok yönlü bir değerlendirme ile ele almakta olup kent özelinde bütünlük koruma ve planlama yaklaşımına vurgu yaparak disiplinler arası bir bakış açısı geliştirmiştir.

Kültürel miras, arkeolojik değerler ve turizm arasındaki ilişkinin yürütülmesiyle ilgili uygulama deneyimlerinin paylaşılması ve yeni yaklaşımlar izlenerek koruma odağında oluşabilecek tehditlerin yönetilmesi gerekmektedir. Kültürel mirasın sürdürülebilirliği konusundaki ortak sorumluluk çerçevesinde, geçmiş kuşaklardan gelecek nesillere somut bağlantılar sunan arkeolojik peyzaj değerlerinden sağlanan veriler ile holistik kent planlama yaklaşımları ve turizm gelişim planları arasındaki ilişkilerin disiplinlerarası bakış açısıyla, yeni bilgi ve yöntemlerle güçlendirilmesine dayalı yaklaşımların hayata geçirilmesine, mevcut uygulamaların ise yaygınlaştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Teşekkür ve Bilgi Notu

Destek Bilgi: Bu çalışmanın hazırlanması süresince herhangi bir bireyden ya da kurumdan aynî ya da nakdî bir yardım/destek alınmamıştır.

Etik Onayı: Makalede, ulusal ve uluslararası araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde **GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences** Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma, TR Dizin etik kurul izni gerektiren çalışma grubunda yer almamaktadır.

Çıkar Çatışması: Makalede herhangi bir çıkar çatışması ya da kazancı yoktur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma, iki yazarın katkısı ile hazırlanmıştır. Katkı oranları; 1. Yazar = %65
2. Yazar = %35

Kaynaklar

- Ahunbay, Z. (2019). Kültür mirasını koruma, ilke ve teknikleri. *İstanbul: Yem Yayınevi*.
- Akbaş, G., Erçetin, A. & Kutlu, R. (2020). İznik'te erken dönem osmanlı mimarisi örnekleri: zaviye, imaret, cami. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 10 (2), 116-126. DOI: 10.7456/11002100/005.
- Altın, A. A. (2020). Mezar yapıları ışığında hellenistik dönem'de İznik. Ş. Kılıç & K. Akalın (Ed.), "içinde" UNESCO Dünya Mirası Olma Yolunda İznik/Nıcaea Uluslararası Sempozyumu 2-4 Ekim 2015 Bildiriler Kitabı (ss. 105-134). *Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı*.
- Altınörs Çırak, A. (2022). Kültürel miras yönetimi üzerine kavramsal ve yöntemsel bir araştırma. *Megaron*, 17 (1), 183-194. DOI: <https://doi.org/10.14744/MEGARON.2021.58219>
- Angold, M. (2004). Nikaia kenti MS 1000-1400. I. Akbaygil, H. İnalçık & O. Aslanapa (Ed.), "içinde" Tarih Boyunca İznik (ss. 27-55), *İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları*.
- Artuk, C. (1960). Nikaia (İznik) şehrinin isim ve unvanları hakkında, "içinde" V. Türk Tarih Kongresi 12-17 Nisan 1956 (ss. 310-317), *Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları*.
- Ashworth, G. J. (1991). Heritage planning conservation as the management of urban change. *Groningen: Geo Pers*.
- Atasoy, N. & Raby, J. (1989). İznik. *İstanbul: TEB Yayınları*.
- Avcı, C. (2005). Bizans döneminde İznik. A. Erbaş & L. Öztürk (Ed.), "içinde" Uluslararası İznik Sempozyumu 5-7 Eylül 2005 (ss.90-99), *İstanbul*.
- Aydın, M. (1990). Hristiyan konsillerine genel bir bakış. *Bellekten*, 54 (209), 365-380. DOI: <https://doi.org/10.37879/bellekten.1990.365>
- Bodur, S. (2000). Antik dönemde İznik (İznik in Ancient Period). *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler*

Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne

- Bozyokuş, H. (2018). İznik yeşil cami çinilerine geometrik bakış. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Ek Sayı 1 (9), 9-19.
- Cengiz, C. & Cengiz, B. (2016). Sustainable urban design strategies for historical urban landscapes: case study of Iznik City (Turkey). *Landscape Research Record*, No 4, 270-285.
- Çakmak, B. (2019). İznik (Nikaia) kentinin Bizans orta çağında sosyal ve kültürel yaşamı. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Çalışkan, G. (2019). Doğu Roma Döneminde İznik (X.-XIII. Yüzyıllar). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Demirsar Arlı, B. (2018). İznik çini fırınları kazı buluntularından çini örneklerin değerlendirilmesi. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 7 (1) 578-594. DOI: <https://doi.org/10.7596/taksad.v7i1.1450>
- Duygun, G. (2022). Arkeolojik alanlar ile çevre yerleşimler arasında oluşan eşikler: antik perge kenti örneği. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*. 7 (1), 13-25. EOI: <http://eoi.citefactor.org/10.11243/ijhar.07.01.01>
- Ekin Meriç, A. (2019). İznik tarihini simgeleyen bir anıt: Antik Roma Tiyatrosu. *DEÜ SBE Dergisi*, 21 (2), 339-355. DOI: <https://doi.org/10.16953/deusosbil.543499>
- Erton, M. (1995). Kent Kimliği: İznik ve Mudurnu yerleşmeleri örneği (Urban Identity: Iznik and Mudurnu Settlement). İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Eyice, S. (1949). İznik'de Bir Bizans Kilisesi. *Bellekten*, 13 (49), 37-51.
- Eyice, S. (1988). İznik tarihçesi ve eski eserleri (Iznik History and Historical Artifacts). *İstanbul: Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayın*.
- French, D. (1967). Prehistoric sites in northwest anatolia, I. *The Iznik Area. Anatolian Studies*, 17, 49-100.
- Foss, C. & Tulchin, J. (1996). Nicaea: A Byzantine capital and its praises. *Brookline: Hellenic College Press*.
- Foss, C. (2004). İznik'in Bizans surları 260-1330. I. Akbaygil, H. İnalçık & O. Aslanapa (Ed.), "içinde" Tarih Boyunca İznik (ss. 249-262). *İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları*,
- Gamble, C. (2014). Arkeolojinin temelleri (1.Baskı). (D. Kayıhan, Çev.). *İstanbul: Aktüel Arkeoloji Yayınları*.
- Gönenç, S. Ç. (1993). İznik'de Bizans dönemine ait dini yapıların incelenmesi üzerine bir araştırma (A Research on Religious Building Examination in Byzantine Period in Iznik). Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Rölöve-Restorasyon Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gündüz, S. (2017). Bursa'nın Antik Deniz Limanları. *International Journal of Social Inquiry*, 8(1), 105-146.
- Gündüz, S. & Dumankaya, O. (2020). İznik-Nicaea limanı. Ş. Kılıç & K. Akalın (Ed.), "içinde" UNESCO Dünya Mirası Olma Yolunda İznik/Nicaea Uluslararası Sempozyumu 2-4 Ekim 2015 Bildiriler Kitabı (ss. 203-231). *Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı*.
- Gündüz, S. (2021). Sualtı arkeolojisi ve Marmara Denizi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(40), 633-662.
- Kargın, Ş., Keresteci, K., Altınölçek, E. & Savaş, E. (1963). İznik Nicaea. *İstanbul: Özyurt Basımevi*.
- Keskin, Y. & Tanaç Zeren, M. (2022). Arkeolojik alanlarda mimari düzenlemelerin ve sunum tekniklerinin Türkiye'deki örnekler üzerinden karşılaştırmalı değerlendirmesi. *Artium*, 10 (1), 21-35, <https://doi.org/10.51664/artium.948113>
- Khoniates, N. (1995). Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri). (F. Işıltan, Çev.) *Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları*.
- Kılıç, H. (2021). İznik çini atölyelerinde yapılan üretimlere sarayın etkisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 10 (4), 843-855, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ssrj/issue/65673/1029542>
- Maffei, F. (2004). İznik'te II. Konsil VII. Ökumenik Konsil ve İznik Bakire Meryem Dormisyon Kilisesi Bemasındaki Mozaikler. I. Akbaygil, H. İnalçık & O. Aslanapa (Ed.), "içinde" Tarih Boyunca İznik (ss. 109-117.). *İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları*.
- Merkelbach, R. (1985). Nikaia die Rankenreiche (EΛΙΚΩΦΗ). Ein übersehens Fragment aus Arrians Bithyniaka. *Epigraphica Anatolica*, 5, 1-3.
- Mert, İ. H., Şahin, R. & Altın, A. A. (2018). Prusa ad Olympum'dan (Bursa) bir oda mezar. *International Journal of Social Inquiry*, 11(1), 203-254.

- Möllers, S. (1994). Die Hagia Sophia in Iznik/Nikaia. Alfter: Verlag und Datenbank für Geisteswissenschaften.
- Nuhoğlu, N. (1995). İznik şehri (İznik City) (in Turkish). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Oktay, A. (1969). Üç Büyükler İznik (İznik). Roma – Bizans – Selçuk – Osmanlı Tarihi ve Eserleri. I. Baskı, İznik.
- Peschlow, U. (2004). Nikaia/İznik Kiliseleri. I. Akbaygil, H. İnalçık & O. Aslanapa (Ed.), "içinde" Tarih Boyunca İznik (ss. 200-217). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pitamber, N.R. 2015 Replacing Byzantium: Laskarid Urban Environments and the Landscape of Loss (1204-1261), Doctor of Philosophy in Art History University of California, Los Angeles.
- Schneider, A. M. & Karnapp, W. (1938). Die Stadtmauer von Iznik (Nicaea), *Istanbul Forschungen*, 9. Berlin: Archäologisches Institut des Deutschen Reiches.
- Schneider, A. M. (1943). Die Römischen und Byzantinischen Denkmäler von Iznik-Nicaea, *Istanbul Forschungen*, 16. Berlin: Archäologisches Institut des Deutschen Reiches.
- Sherwin White, A. N. (1966). The Letters of Pliny: A Historical and Social Commentary. *Oxford: Clarendon Press*.
- Strab. Strabon, Antik Anadolu coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV) (A. Pekman, Çev.), *İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları* 2005.
- Şahin, D. & Çıtakoğlu, H. (2016). A newly discovered mosaic from Myrleia. *Journal of Mosaic Research*, 9, 85-94.
- Şahin, M. (2015). İznik Gölü Bazilika Kalıntısı Sualtı Yüzey Araştırması - 2015. *TINA Denizcilik Arkeoloji Dergisi*, 4, 32-51.
- Şahin, M. (2017). İznik Gölü Bazilika Kazısı – 2015. "içinde" 38. Kazı Sonuçları Toplantısı, 3 (ss. 435-450). Ankara.
- Şahin, M. (2019). Underwater excavation at the Basilica Church in İznik Lake – 2019. *International Journal of Environment and Geoinformatics*, 9(2), 71-80.
- Şahin, M. (2020). İznik yüzey araştırmaları: kültür varlıkları açısından İznik'in UNESCO Dünya kültür mirası listesine girme potansiyeli. Ş. Kılıç & K. Akalın (Ed.), "içinde" UNESCO Dünya Mirası Olma Yolunda İznik/Nicaea Uluslararası Sempozyumu 2-4 Ekim 2015 Bildiriler Kitabı (ss. 21-40). *Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı*.
- Şahin, M. & Altın, A. A. (2018). Nikaia'nın antik dönemdeki tarımsal üretimine dair izler: Nikaia'dan bir pres taşı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(35), 815-827.
- Şahin, S. (1987). Katalog der Antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia) / İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu II.3, Testimonia, I.K. 10.3. Bonn: R. Habelt.
- Şahin, S. (2004). Hellenistik ve Roma çağlarında İznik / Nikaia. I. Akbaygil, H. İnalçık & O. Aslanapa (Ed.), "içinde" Tarih Boyunca İznik (ss. 1-24). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şen, T. (1998). İznik'in tarihi coğrafyası (Historical Geography of İznik). Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tandoğan, E. & Erdoğan, E. (2020). Aizanoi arkeolojik sit alanının arkeolojik peyzajlar kapsamında değerlendirilmesi, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (1), 289-311. DOI: 10.26468/trakyasobed.634179
- Tavukçu, A. Y., Yılmaz Erkovan, N., Coşkun, S., & Ceylan, M. (2022). Evaluation of tourism potential of the ancient city of alabanda within the scope of landscaping project. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(3), 325-334.
- Tekin Bellibaş, N. E. & Tanyeli, G. (2021). Arkeolojik mirasın korunmasında kültürel peyzaj kavramının potansiyeli: Likya bölgesi örneği üzerinden bir değerlendirme. *Colloquium Anatolicum*, 20, 221-244.
- Texier, C. (2002). Küçük Asya, coğrafyası, tarihi ve arkeolojisi. 1. Cilt, (A. Suat, Çev.), Ankara: *Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı*.
- Velioğlu, A., Araz, A. & Tavşan C. (1993). Koruma olgusu içinde mimari tasarım süreci: kavramsal kuramsal felsefi yaklaşımlar (Architectural Design Process in Protection Event: Conceptual Theoretic

Kapuci, U. & Cengiz, C. (2023). Arkeolojik Peyzaj-Turizm Etkileşimi Açısından Kentsel Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği: İznik Kenti Örneği. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sports Sciences (ATRSS)*, 6 (1): 186-204

Philosophical Approaches). "içinde" 1. Kentsel Koruma ve Yenileme Uygulamalar Kolokiyumu (ss. 208-217). İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları,

Wulff, O. (1903). Die Koimesiskirche in Nicäa und Ihre Mosaiken. Strassburg: J. H. E. Heitz (Heitz & Mündel)

Yalduz, A. (1999). Tarihi, dini ve kültürel açıdan İznik (İznik in Terms of History, Religion and Culture). Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa

Yalman, B. (1999). İznik/Nikaia (H. Uzel & N. Turan, Çev.). Bursa: Bursa Rotary Kulübü Yayınları.

Yılmazyaşar, H. (2003). Orhan Gazi Dönemi'nde İznik kenti ve mimarisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Yılmazyaşar, H. (2017). Orhan Gazi Dönemi'nde (1326-1362) İznik Kenti. A. Pelin, Ş. Tekinalp, M. F. Müderrisoğlu & Ü. Araç (Ed.), "içinde" Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları, Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu'na Armağan (ss. 263-275). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

ICOMOS(2014).ErişimAdresi(05.12.2022):<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Etkinlik&sira=34&tur=3&dil=tr>

UNESCO (2020). Erişim Adresi (27.02.2020): <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/5900/>

Erişim Adresi (10.11.2022): <https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/iznik-yesil-cami-565/>

Erişim Adresi (10.11.2022): <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5900/>